

ממול: בית הכנסת 'אבוסית' כתי'

בשנות תרפ"ה, כאשר הקהילה התימנית בתל אביב זקוקה היתה נואשות לרב, מנהיג רוחני ונציג ברבנות, הופנתה המשאלה לעסקנים הדגולים הגיסים ר' יהודה כהן ור' יהודה משאט שעליהם כתבנו בשתי הכתבות האחרונות. הם, חברי הוועד ליהודי תימן בת"א, פעלו נמרצות ובחרו בארי שעלה זה לא מכבר מתימן: הג"ר שלום יצחק הלוי זצ"ל שעל קורותיו מתימן ועד ירושלים כבר סיפרנו. קצת לפני עקר תל אביבה הג"ר אברהם אלנדאף זצ"ל, מנהיג העדה התימנית בירושלים שגם על קורותיו בתימן ובירושלים סיפרנו בהרחבה בתחילתה של הסדרה. ביום חמישי, י' בתמוז תרפ"ה, התייצב מארי שלום בפני הרבנים הראשיים של תל אביב, הגה"ח רבי שלמה אהרונסון והג"ר בנציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל ואחרי שתהו על קנקנו סמכו את ידיהם עליו ומינהו לדיין בתל אביב ולרב הקהילה התימנית שבעיר. והוא, מארי סאלם, מעבר להיותו יושב על כסא משפט וגם מורה לעם את אשר יעשון, הוא אשר זקף את קומתה של הקהילה התימנית בתל אביב ושמר על עצמאותה, ייחודיותה ומסורתיה. הוא, שעם הזמן הוכר (ללא שום מינוי רשמי) כרב רבנן וראש רבני תימן בארץ ישראל. על כהונתו בתל אביב בכתבה שלפנינו, החמישית בסדרה.

בבי דינא רבה

בבית הדין של תל אביב כיהנו אז רבנים מופלגים שהיו זקנים ממנו בהרבה. בראשם עמד הג"ר יוסף צבי הלוי זצ"ל זקן ההוראה שהיה חתן הרב הראשון הג"ר נפתלי הירץ הלוי זצ"ל, ומשנהו הדיין הג"ר שלמה זלמן הכהן ש"ך זצ"ל הי"ד (תולדותיהם יבואו בעז"ה בארוכה ב"תל אביב של מעלה"), והם שבחרו דווקא ברבי שלום לשבת עמם בדין. בשנת תרפ"ט, אחרי שרבי זלמן ש"ך נרצח בפרעות במוצא, נכנס לכהן תחתיו הג"ר ירמיה פריד זצ"ל.

וכך סיפר הגה"ח רבי יצחק ידידיה פרנקל זצ"ל, רבה הראשי של תל אביב, על מארי שלום:

"הכרתיו כשעבד בצד הגאון רבי יוסף צבי הלוי זצ"ל שהיה ראב"ד בתל אביב יפו, כאשר ישבו יחדיו בבית הדין ולא זזה ידו מתחת ידו. ידוע היה שהרב יוסף צבי הלוי בחר לו את חבריו שעמם ישב. הוא לא ישב עם כל אחד בבית הדין. חברם בבית הדין היה ר' ירמיה פריד זצ"ל, מזקני רבני ליטא, איש ירא שמים בתכלית ושומר מוצא שפתיו. לצערי אינני רואה יותר בית דין כזה בישראל כשלושה אלו. שלשתם כל מילה ומילה היתה שקולה בפיהם. אינם מוציאים הגה מן הפה שלא לרצון הבורא יתברך. ביחד צעדו, יחד ישבו, יחד דנו. וכאשר עמדו לפני קבלת עדות היו אומרים לעדים בואו נהרהר בתשובה. זיו פניהם היה מעורר כבוד ויראה והיו מעמדים שעוררו רגש ויראה בכל חדרי בית הדין. למשל, לפני חליצה, שלשתם בכו יחד עם העדים. כמו עיני ראיתי כיצד זלגו עיניהם דמעות בשעת החליצה. היכן יש דיינים שדנים כך דיני אמת ובצורה כזאת? גם בצורתם החיצונית הכרנו כל אותם מ"ח מעלות שהתורה נקנית בהם..."

בי דינא רבה. לשמאל: מארי יצחק שלום הלוי, האב"ד רבי יוסף צבי הלוי ורבי ירמיה פריד זכרם לברכה

דיין אציל נפש

מתוך עשרה קבין של ענוה ושל טוב לב נטל רבי שלום עשרה ועדיין היה מבקש יותר... העדינות והענוה אפפו את אישיותו וקרנו הימנה בהותירם סביבו חותם בל ימחה. הוא לא ידע טיבה של גאוה וגם הכבוד הרב אותו הנחילו לו הבריות לא השפיע עליו ולא פגם באישיותו. מעולם לא דיבר רע על אדם וחיפש ללמד זכות על כל אחד, גם על כאלו שהרעו לו. בודדים בלבד היו כאלו ואף הם במשך הזמן הוקסמו מאישיותו והתפעלו מגדלותו עד שכפפו ראשם תחתיו ובקשו סליחתו, ובאו לקבל תורה מפיו.

עדינותו – עדינות אמת היתה. לא היה בו כלום ממה שמהשפה ולחוץ. כולו מקשה של אמת ושל אמונה כדמות דיוקנו של אביו הגדול. בהלכו ברחוב היתה תמיד קומתו זקופה, אבל עינו מושפלות מטה לארץ. אחרי מיטתו קונן רבי **חיים כסאר זצ"ל**, מגדולי רבני תימן בירושלים: "השפלת העיניים של מארי שלום היתה הרכנת הלב, לא כאלו שראשם מושפל לארץ ו'גלבהום בישתגיל' (ביטוי בערבית: לבם מלא נכלים וערמומיות)...". אף הוא העיד פעם על רבי שלום: "הכרתי רבים מרבני תימן, ועל אף שענוים היו היתה לרבים מהם את מידת התקיפות של תלמידי חכמים כלפי החולקים על דבריהם. אבל רבי שלום היה ענותן ושפל ברך מכולם, שעל אף היותו תלמיד חכם מובהק היה בטבעו מעביר על מידותיו בפני כל אחד ואחד!"

סיפר בנו הרב יחיאל יצחק הלוי: "פעם לקחני אדוני אבי עמו לבקר את הרב **עמרם קורח** בעלותו לירושלים עיה"ק. שם סיפר הרב עמרם קורח לא"א על מעשיו ותוקף גדולתו של זקני הרב **יחיאל יצחק הלוי**, והנה לרגע, כשהושיבני לצידו על מיטתו, קירב אליו את ראשי, נשק על מצחי ולחש לי באזני כי סבי אמר לו על אבי: "איבני סאלם (- בני שלום) צדיק ועניו ממני", ואנו הרי יודעים וידעו כל מכריו כי מורי יחיאל יצחק הלוי היה העניו באדם וצדיק וישר בכל דרכיו. ר' שלום לא היה רק בנו בכורו של הרב יחיאל אלא אף היחיד והמיוחד בבניו, שנטל וירש ממנו מחכמתו, ממידותיו הנעלות, מיושרו, ממסירות נפשו ומאהבת לבו לכל אדם".

תפקודו האצילי של רבי שלום כדיין אומן ההולך על החבל הדק שבין עדינות ותקיפות, בין הקשבה וניווט, הותיר את רישומו גם על אנשים הרחוקים משמירת תורה ומצוות. בשנים הראשונות שאחרי הקמת המדינה ביקש שר המשפטים דאז פנחס רוזן המנוח לעמוד על סדרי בתי הדין הרבניים ולשם כך ביקר במשרדי בית הדין שבבית ועד הקהילה ברחוב יבנה 27. במפגש שערך לאחר מכן תיאר את התרשמותו. וכך מוסר משמו מר **יחיאל חבשוש**:

"השר פתח את השיחה בנושא ביקורו בבית הדין בתל אביב-יפו וציין את התרשמותו העמוקה מ"הדיין התימני" הרב שלום, צייר בפני הנוכחים את קווי פניו, הודו והדרו, דיבורו השקט והתנהגותו, את הקשבתו לטוען ולנטען, תגובותיו הענייניות והדרך בה הוא מנהל את המשפט. ישיבתו על הכסא הרם של המשפט לא מעבירתו על דעתו. הוא מנחה בדרכו המיוחדת לו לחדור לנפשות המתדיינים ובעיותיהם ומנסה לפשר ולפרק את העניינים. משדל את המתדיינים לחדול מאיבה ושנאה, בלב שקט ובסבלנות רבה מדבר אליהם, מנסה לשכנע, משפיע בסופו של דבר ומשרה רוח טובה..."

זוקף קומתה של העדה

דמותו של הרב, על אף גילו הצעיר, הקרינה מיד עם הגיעו לתל אביב על כל סביבותיה אצילות וסמכות גם יחד. עצם הופעתו בתל אביב זקפה את קומתם של בני העדה והרימה את קרנם.

נאמן לדרכו, הרי שמעולם כמעט ולא הוזקק לנזוף או להעיר. מספר בנו הרב יחיאל: "בילדותי, כשהייתי מלווה את אאמו"ר בערבי שבתות לבית הכנסת, בשעות המוקדמות של אחר הצהריים, היו כל בעלי החנויות בסביבה, גם פורקי עול מצוות שביניהם, רואים את פניו בלכתו ממרחק ומיד היו ממהרים לצאת מן החנות ולהגיף את תריסיה, מבלי שהרב יעיף אפילו מבט קל כלפיהם, לפי שהרב יצא בדרכו לתפילת שבת מלכתא".

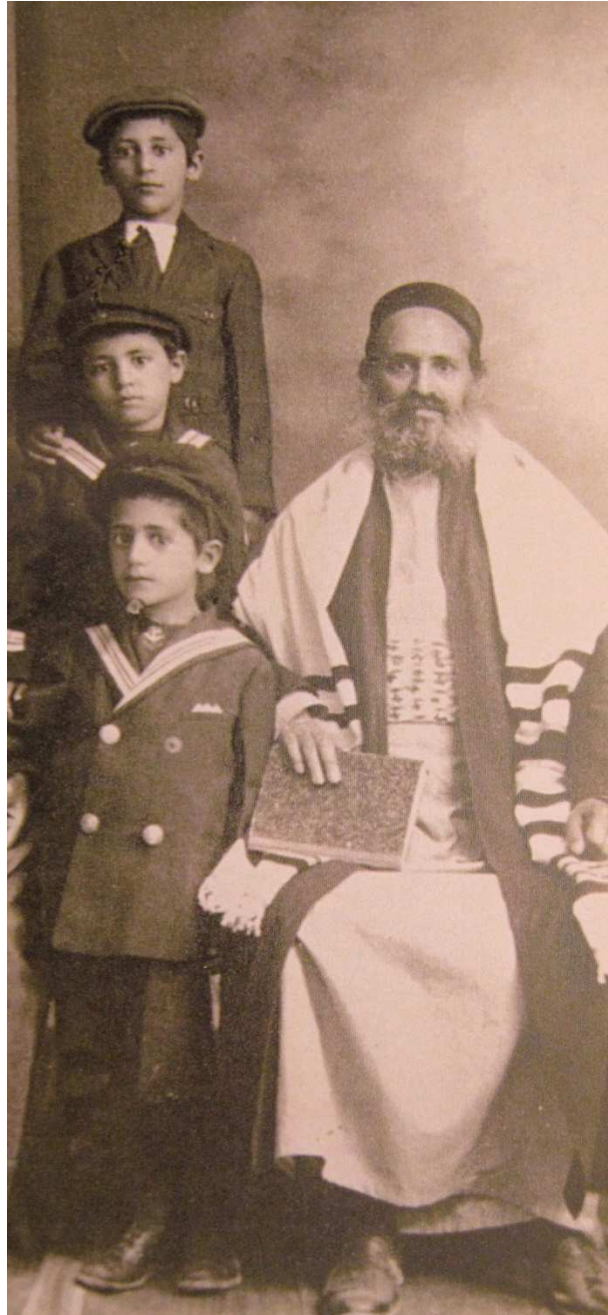
את מקום תפילתו קבע מארי שלום בבית הכנסת "אבו – סת". היה זה בית כנסת פרטי בתוך בית כמו רבים מבתי הכנסת ב"כרם". פטרונו היה ר' יחיא אבו-סת, גיסו של מארי יחיא לפי שנשותיהם אחיות היו, ודודו של מארי שלום. (ולמה נקרא שמו אבו-סת? מסורת משפחתית סיפרה כי לאב המשפחה בדורות קודמים היו שש אצבעות בכל יד ועל שמן נקרא אבו-סת, שכן 'סת' בערבית הוא 'שש'. כיום שינו רבים מבני המשפחה את חניכתם ל"אבישי"). בית הכנסת פעיל עד לימינו והוא נקרא כיום גם על שמו של ר' זכריה כתר ז"ל שנפטר לפני זמן לא רב והיה חתנו של ר' יחיא אבוסת ז"ל.

עם מארי אברהם אלנדאף זצ"ל

משבא מארי שלום לתל אביב כבר חיכה לו שם וכפי שכבר סיפרנו, מארי אברהם אלנדאף זצ"ל ידיד נפשו של אביו מארי יחיא ומנהיג העדה בירושלים, שבמשך עשרות שנים ניצב על משמר מסורת העדה ואי היטמעותה בקהילה הספרדית. הוא שקיבל את פני מארי שלום בהגיעו לירושלים בתרפ"ג. מעט לפני שהגיע מארי שלום תלאביבה ירד לשם גם מארי אברהם שעקב תהפוכות בלתי ראויות בהנהגת העדה בירושלים גמר אומר להתנזר מהעסקנות. לפרנסתו עסק בתל אביב בשחיטת עופות ורובו של יום ישב על התורה ועל העבודה. בגילו ובמעמדו היה הנכבד שבעדה בתל אביב ללא כל מינוי רשמי. בתל אביב גם התמסר מארי אברהם ביתר שאת לחקר יהדות תימן ואוצרות הרוח שלה כמו גם לכתובת חידושי תורה ותשובות בהלכה.

על רבי אברהם, בתל אביב, סיפר החוקר פרופ' ר' יהודה רצהבי ז"ל:

"תלמיד חכמים, עסקן וחוקר. טיפוס של פרנס, קפדן וחסר פניות. האמת לנגד עיניו תמיד ולא ישא פנים לשום אדם, כגדול כקטן. מעולם לא תראה שחוק בפיו או חיוך על שפתיו. בהנהגת הציבור נהג כמאמר חז"ל 'טול מקל והך בקדקדן'. נתמזל מזלי והייתי בן גילם של שנים מבניו, והתרועעתי עמם. שונה הייתי פרשת השבוע עם בניו בביתו, ומתפלל במחיצתו בבית-כנסת אחד. הרבה למדתי מארחותיו, ביחוד בחקר תרבות תימן, שהיה מבכירי העוסקים בו".

מארי אברהם אלנדאף עם ילדיו

"אהבתי את האמת שבו. כשהיתה נופלת מחלוקת בציבור היה יושב תחתיו ואינו פוצה פיו. אולם כשבאו לשאול את דעתו היה חורץ משפטו ללא רחמים... ואירע פעם ששני מתפללים התקוטטו בבית-הכנסת. לא התערב ר' אברהם. אך מששאלוהו כיצד לנהוג בהם אמר: תחילה הוציאו את שניהם מבית-הכנסת, ואחרי התפילה נדון בעניינם".

"אחתם בדבר של בדיחות הדעת. אחד מבני משפחתו לא נקלט בישיבה, ואז לימדו אומנות אצל נגר שהנגרייה שלו סמוכה היתה לבית ר' אברהם. וארון בגדים מחוטב היה לר' אברהם. ביקש הלה לעשות נחת רוח למארי אברהם, משח אותו ארון והבריכו במשחת נגרים. וכשהתפעלתי מן הארון המבריק אמרתי לו: ראה מעשה ידיו של קרובך להתפאר. ואז הפטיר פסוקו לעומתי: 'כי משחתם בהם מום בם'...". מסיים ר' יהודה רצהבי.

מארי אברהם ומארי שלום. פער של דור חצץ ביניהם ואופיים שונה היה כל כך זה מזה. מארי אברהם עשוי לבלי חת ומארי שלום עניו ועדין, מארי אברהם הזקן ללא כל תפקיד רשמי ומארי שלום הצעיר רב ודיין ועם כל זה קשר מארי אברהם גורלו עם מארי שלום בקשר אמיץ. אהבה גדולה שררה ביניהם ומארי אברהם התפלל תמיד היכן שהתפלל מארי סאלם.

בבית הכנסת של אבוסת (שלמקומו הקבוע ברחוב נחליאלי 36 הגיע בתרפ"ט), כיהן מארי שלום כרב ומגיד שיעורים. בראש השנה שימש גם כבעל תוקע ולפני התקיעות נשא דרשה קצרה. לפני התיבה ירדו מארי אברהם אלנדאף ורבי סעדיה נהורא, מרבני ומחנכי הקהילה שעבר מאוחר יותר לבית הכנסת "נצה". על המתפללים נמנה גם רבי יחיא רצאבי רבו לשעבר של הכפר סעואן בתימן. בכלל, היה בית הכנסת של אבו-סת עמוס בדמויות הוד וקול התורה הדהד בו משך רוב שעות היממה.

הידידות בין מארי שלום ומארי אברהם הלכה והתהדקה. הרבה נושאים משותפים היו להם, ובצוותא שקדו על ההדרת ספרי מאורות תימן. לשיא הקשר הגיעו כאשר השתדכו ביניהם, רבי סעדיה אלנדאף זצ"ל, בנו המופלג של מארי אברהם נשא לאשה את יונה (חממה), בתו של מארי שלום. דמותו של רבי סעדיה פיארה את השכונה עוד שנים רבות, והוא שימש כשו"ב מומחה ב"שוק הכרמל". רבים מראשי מערכות כשרות השחיטה בימינו תלמידיו הם. (ועוד נרחיב עליו את היריעה אי"ה בבוא מועד).

הכניסה לבנין שבאחת מדירותיו שוכן בית הכנסת "אבוסת - כתר"

לימים הקים ר' שלום דומראני בית כנסת גדול ומרווח ומארי שלום עבר להתפלל בו, יחד עם מארי אברהם, כמובן. מארי שלום היה הרב ומארי אברהם כעין נשיא כבוד. אל המתפללים הצטרפו מארי יחיא נחום, מדמויות הפאר של ה"כרם" שעלה אז ארצה, מארי אברהם הכהן חותנו של מארי שלום, מארי יחיא רצאבי שגר בשכנות לבית הכנסת והיה מכין בביתו קפה ללומדים, ועוד.

מיום שעקר רבי אברהם אלנדאף לתל אביב, שוב לא שלח ידו בעסקנות, אבל בפסיקת הלכה והפצתה עסק גם עסק ורבות היו השאלות שהורצו לפתחו מכל קצוי העולם. בהלכה, בקבלה ובפיוט. הוא עסק רבות גם בעריכה וההדרה של ספרי גדול רבני תימן, מהר"ץ, וספרים נוספים.

אמנם, מעבר ללמדנותו וכחו הרב בהלכה ובקבלה, היה מארי אברהם גם מומחה עצום בתולדות גדולי תימן. לא פחות מכך היה ביבליוגרף שעסק בחקר ספרי תימן לדורותיהם. עם הגיעו לתל אביב התמסר בזמנו הפנוי להכין קונטרס ובו פירוט כל ספרי וכתבי ידות תימן שנכתבו (! רבים מהם עדיין לא נדפסו אז) מאז ימי הרמב"ם ועד לדורו. את הקונטרס "אוצר ספרי תימן" שערכו הביבליוגרפי רב ועצום הוציא רבי אברהם לאור בשנת תרפ"ח בחוברת אחת עם עוד שני קונטרסים, תולדות רבי שלום שבזי ותולדות רבי שלום שרעבי. בהקדמתו של מארי אברהם לחוברת שנקראה בשם הכולל "שרידי תימן", מוצאים אנו ביטוי עז לשיבתו של המחבר בתל אביב. בנמקו מה טעם ראה להעלות על הכתב את תולדות הרבנים כותב הוא:

"זה זמן לא כביר התחילה העיר החדשה תל אביב אשר על יד עיה"ק יפו ת"ו להבנות ולהתרחב עד כי רבו רחובותיה הראשיים והצדדיים. אז דאגו בונה מייסדיה וקבעו שם לכל רחוב ע"ש גדולי האומה הישראלית בעבר הרחוק והקרוב. מכללם נקראו שני רחובות ראשיים על שם שנים מגדולי חכמי ורבני קהלת תימן, הלא הם מארי סאלם אלשבזי והר"ר שלם שרעבי ז"ע. והנה הרב האחרון ידוע כבר לרבים... אולם הרב הראשון, רבים מאחינו ק"ק הנז' (ת"א) אשר לא שמעו את שמעו תמהים ושואלים על השם עצמו. גם על מה זכה האיש הזה לקרוא רחוב ראשי על שמו בין יתר גדולי ישראל בעיה"ק תלאביב?..."

גם בתחום זה היתה התעניינותו של מארי שלום מרובה. וכך מספר ר' יהודה רצהבי: "משבגרת, למדתי והתעניינתי בעיקר בחקר יהודי תימן. הרב שלום גילה ענין מיוחד בנושא זה והיה משתוקק לדעת מה מתפרסם ומה מתחדש בחקר יהדות תימן. השיחות הקבועות שלנו בנושא זה היו בלילי שבתות אחרי תפילת ערבית בבית הכנסת דומראני. נוהג הייתי ללוותו לביתו – זוכרני שהוא היה נשאר מעוטף בטליתו עד הגיעו לביתו (ליתר דיוק: עד אחרי הקידוש. יש"ל) – ואגב הליכה הייתי מספר לו מה מתחדש בחקר יהודי תימן..."

בשנת תרצ"ה הוציא מארי אברהם אלנדאף לאור מהדורה ב' מורחבת של ה'תכלאל', הסיפור התימני אותו הר"ל לראשונה בתרס"ג וכעת הוהדר ביתר שאת ועוז בצוותא עם מארי שלום כמסופר בהקדמתו. (ואגב, מול"ם מסויימים לקחו את המהדורה והוציאו אותה בשלמותה מלבד... שם המהדיר שהוחלף, וכמובן עם אזהרה למשיגי גבול למיניהם... עשרות רבות של שנים חלפו עד שהאבדה הושבה לבעליה!). ועם השנים הוסיף וערך, כתב וההדיר עוד ועוד מספרי גדולי תימן.

בחודש שבט ת"ש ביקש רבי אברהם אלנדאף לשוב ירושלימה וכחודש לאחר מכן, ב"ב אדר א' נפטר כבן ע"ד ונטמן בהר הזיתים בירושלים.

הוא הותיר אחריו מורשת עשירה. בין ספריו: **פתחון טוב** – פירושים, חידושים בפרד"ס התורה, ודרשות שנשא רבי אברהם בארץ הקודש ובמסעותיו בארצות הגולה. **ש"ת זכרוני אי"ש** – תשובות שנשלחו לקצווי תבל על ארבעת חלקי שו"ע, מנהגי תימן, ביאורי תפילות, ענייני השעה ועוד. נדפס לראשונה בירושלים שנת תשמ"א, על ידי בנו רבי **סעדיא אלנדאף זצ"ל**, ובעריכת נכדו להבחל"ח רבי **דוד אלנדאף שליט"א**. **תכלאל "תפלת כל פה" ותכלאל 'עץ חיים' למוהר"ץ ועם 'ענף חיים' לרבי אברהם אלנדאף** (ואגב, בימים אלו ממש יצא לאור במהדורה חדשה הכרך הראשון מסדרת התכלאל עם ההוספות) **"תאג' התימני המהודר, שרידי תימן, מבשר טוב, זכור לאברהם, ופעולת צדיק"** למוהר"ץ שיצאה לאור אחרי פטירתו ע"י בניו עם הגהותיו והגהות מארי שלום יצחק הלוי.

מארי אברהם אלנדאף הותיר אחריו קהילה תימנית ששמרה על יחודיותה בזכות מאבקיו ומסירותו והוא יכל להיות רגוע. קם תחתיו גואל ליהדות תימן ושימור מסורתה: מחותנו ידידו ורעו כנפשו, מארי שלום יצחק הלוי.

על המדוכה

כדיין בעיר הגדולה הגיעו לפני מארי שלום שאלות מורכבות ומסובכות שהיו אופייניות ליהודי תימן דווקא ואיש מלבדו לא יכל לרדת אל עמק חקרן. קיימת היתה למשל בעיית העגונות שבעליהן עזבון בתימן ועלו ארצה. היו בהם כאלו שעלו הנה כדי לבדוק את אפשרות המגורים והפרנסה במקום והיו בהם כאלו שחששו ליטול עמם את נשיהם וטפם אל המסע הארוך והמייגע שרבים לא עמדו בו. אכן, רבים היו המקרים בהם לא שרדו הנשים והטף את הדרך הקשה והמייגעת מהערים, דרך המדבר הנורא ועד עדן וחודידה ערי הנמל, דרך קשה וגם שורצת שודדים וליסטים.

מצבן של הנשים שנותרו מאחור עת עלו בעליהן ארצה היה קשה מנשוא. הם פנו בעזרת רבני יישוביהן אל הרב הראשי היושב בצנעא, מארי יחיא, שהפעיל את כח השפעתו על האימאם כדי לאפשר להן לעלות עם טפן וגם לציידן בצווים מיוחדים למושלי המחוזות המוסלמים שבדרך שידאגו להן לליווי הגון ולהגנה לאורך כל הדרך הקשה. אבל לא תמיד עלה הדבר בידו ועתים שלא נותרה ברירה אלא לדאוג לנשים הללו לגט מבעליהן שבארץ כדי להתירן מכבלי עגינותן.

או אז היה מארי יחיא מריץ אגרת תל אביבה לבנו מארי שלום ובה פרטי המקרה. לא אחת נאלץ מארי שלום לכתת רגליו בכל רחבי הארץ בחיפושים אחרי הבעלים הנעדרים ובשכנועם לבוא לבית הדין בתל אביב או לביה"ד בפתח תקוה, בראשות האב"ד הג"ר **ראובן כ"ץ זצ"ל**, כדי

שיסדרו להן את הגיטין. הרבה שאלות הלכתיות שנגעו בעיקר לצורת כתיבת השמות התימנים בגט נידונו בחליפות מכתבים בין מארי יחיא שבצנעא ובין אב"ד תל אביב הג"ר יוסף צבי הלוי זצ"ל.

(ואגב, בשנים שקדמו לעלייתו עסק במלאכת שחרור הנשים מעגונותן רבי אברהם אלנדאף. הוא היה מחפש אחר הבעלים שברחו מתימן למצרים, משדל אותם ליתן גט לנשותיהם שנותרו בתימן והיה מעביר אליהן את הגיטין).

על משמר מסורת תימן

מתוך שכך היו מקרים שבהם היה מארי סאלם צריך להתייצב בעוז כדי להגן, לבאר ולשמר את מנהגי תימן שלא תמיד היו מובנים לבני ארץ הקודש מחמת ריחוק המקום והתרבויות. דוגמא אופיינית לכך היא הסיפור שאירע עם כתיבת השם "עוואד".

ומעשה שהיה כך היה:

בחורף של שנת תרצ"ד הגיעו שני תימנים מפתח תקוה אל רבי שלום כדי לברר איך כותבים לפי מנהגם את השם "עוואד" בגט. מארי שלום השיב להם כי בניגוד למקובל בארץ הרי שלפי ההגייה התימנית צריך לכתוב 'עואץ': שכן וא"ו אחד נהגית בתימן כוא"ו רפויה (W) ואין צורך בשני וא"וין, ומחמת הדבר שהדל"ת כפי שנהגית כאן אינה דל"ת כהגיייתנו אלא הריהי בתימן צד"י רפויה שמסומנת במרכאה מעליה. זו היתה הוראת רבי שלום שכתב כי "אם יכתוב בצורה אחרת יהיה קלוקל גדול והגט יהיה פסול!" על האגרת המספרת את העובדה והפסק ושהופנתה להג"ר ראובן כ"ץ זצ"ל אב"ד פתח תקוה, הוסיף האב"ד רבי יוסף צבי הלוי: "הנני דורש בשלום כ"ג, והנני להודיעו כי כנים דברי הרב הלוי הנ"ל כי ככה אני מסדר תמיד, ואם לא יכתב כך יהיה הגט פסול משום שינוי השם!" ועה"ח "הק' יוסף צבי הלוי אב"ד".

אלא שהג"ר ראובן כץ לא הסכים עם פסק הדין וסבר כי הכתיב צריך להיות דווקא "עוואד". אז אזר מארי סאלם כגבר חלציו והריץ לו אגרת ארוכה ובה ביאר היטב את מנהג תימן בזה מתוך תקיפות מחד וענווה מרובה מאידך, כדרכו.

וכך כותב הוא בין היתר: "מעכ"ת צריך לדעת כי צחי הלשון כמונו לא מבטאים את הוא"ו כב"ת רפה, יען כי אצלנו על פי הדקדוק יש מוצא מיוחד לוא"ו, ואין ביטוי הוא"ו כביטוי הב"ת, ותמיד נרגש אצלנו ההבדל בין וא"ו לב"ת לא כמבטא הרגיל בין העדות השונות."

"ולדוגמא אביא מן המקרא: כתוב אחד אומר "איש אמו ואביו תיראו" וכתוב אחד אומר "אביב קלוי באש גרש כרמל", למבטאנו יש הבדל גדול בקריאה בין אביו ולאביב. אשר הוא בוא"ו יש לו ביטוי מיוחד ואשר הוא בב"ת רפה יש לו ביטוי אחר לא כמו שכת"ר חושב ומדבר בלשון עדתו. וכן תמצא בפסוק ויהי ימי יעקב שני חייו, לא חייב. וכן בפסוק וקרא בו כל ימי חייו, לא חייב. וכן יאכלו ענוים וישבעו, לא ענבים. בכל אלה וכיוצא אנו מבדילים בקריאתנו בין וא"ו לב"ת רפה וכבר הודו לנו בזה גאוני ורבני ארץ ישראל כי לנו משפט הבכורה בצחות במבטא, ואכמ"ל בזה...". בהמשך מכתבו האריך רבי שלום בענין כתיבת הצ' המסומנת במרכאה שבעצם אינה דל"ת ואפילו לא רפה וזהו דבר שאין האשכנזים יכולים לעמוד עליו שכן רק "מי שבקי בשפה הערבית הוא יוכל להבין את זאת, ומה שאומרים כי זה במקום דל"ת בעברית היא מפני שאין אות

דומה לה בעברית וכדי להסביר לשומע שאינו מבין לשון הערבי וביטויו... (וראה עוד בשו"ת "דברי חכמים" לרשי"ה עמ' ק"מ ואילך).

כך גם היה לגבי כתיבת השמות מוסא ויחיא שבתים נהגו לכתבם עם אל"ף בסופם בעוד במקומות אחרים סיימום בה"א. מארי שלום הנהיג לנהוג אצל התימנים כבתימן ללא שינוי והאב"ד מוהר"ץ הלוי סמך את ידיו עליו.

על משמר המסורת התימנית עמד מכל משמר. מיוחדות המבטא התימני השונה כל כך מהמבטא הספרדי הרגיל, גרם לאי אלו מבני העדה לרצות לשנות את מבטאם כדי שיוכלו לרדת לפני התיבה וכדומה בבתי כנסת אחרים. רבי שלום שלל את הדבר, אבל בענוותו לא רצה לחרוץ משפט וכך מספר הוא: "נשאלתי מיחידים מקהל עדתנו על מנהג המחודש לאנשים מתוך העדה התימנית להתפלל ולקרוא בתורה בציבור לצאת ולהוציא אחרים ידי חובה, במבטא ספרדי השולט בארץ ישראל. אם יכולים המה לשנות מנהג אבות ולעזוב המבטא השגור בפנינו מאלפים שנים... והנני לחוות דעתי בזה אף כי לא מאנשיה אני ולא בינת אדם לי..." רבי שלום הפנה את השאלה לרבני דורו לפני שהם שטח את סברותיו. "ואכרע ואשתחוה לרבתי גאוני הדור מורי הוראות בישראל להורותנו את הדרך אשר נלכה בה..."

השאלה נכתבה לא לפני תרפ"ט, ומאז ואילך במשך כמה שנים התקבלו תשובותיהם של גדולי הרבנים: מארי יחיא יצחק הלוי אביו של מארי שלום, אב"ד תל אביב רבי יוסף צבי הלוי, הרב הראשי הגרא"י קוק ורבה הספרדי של תל אביב הגרב"צ מ"ח עוזיאל. דעת כולם היתה שווה: אסור בשום פנים ואופן לשנות את המבטא.

גם בנושא השחיטה ניהל מארי שלום ויכוח עקרוני וממושך למען שימור מסורת תימן עם רבה הספרדי של ת"א, הרב עוזיאל זצ"ל. ישנן טרפות בבהמה הכשרות למנהג תימן ושאר הקהילות אינן מכשירות אותן. הרב עוזיאל שרצה שכללי השחיטה יהיו ברורים ואחידים התבטא בחריפות נגד המנהג התימני ושלל אותו מכל וכל, מה שגרם לזעזוע בין בני העדה. רבי שלום יחד עם רבי יחיא נחום זצ"ל שהיה אחראי על כל השוחטים בתימן, פנו במכתב ארוך ומנומק היטב לרב עוזיאל ובו הצדיקו את גישתם. מכתבו של מארי שלום מלא ענווה וביטול: "...לכבוד מעלת אדוננו המאור הגדול כמהר"ר רבי בן ציון עוזיאל שליט"א..." כותב הוא, "הנה נא הואלתי לדבר אל אדוני ואנכי איש רש ונקלה... והנני מזכיר לפני אדוני הרב כתלמיד הדין לפני רבו דכל רז לא אניס ליה על מה סמכו התימנים..." בהמשך המכתב מסביר הוא היטב את עמדתו ועד כמה נרעשו בני העדה לשמע פסקו החריף של הרב. הוא מסביר כי נבוכים הם בני עדתו. פסק הרב מכאן ומנהג אבות מכאן. והוא הוסיף כי "קהילתנו כאן בא"י היא עדה מיוחדת וניכרת במנהגותיה וסדריה. לו היו מנהגי ארץ ישראל קבועים לכל העדות – שרינא, ומחויבים אנחנו להכניע את עדתנו לעשות זאת. אבל אם כל העדות מחולקות במנהגותיהם, אי אפשר לקחת את עדתנו פעם למנהג זה ופעם למנהג זה. כי בין כה וכה בנים יוולדו וצריכים לדעת שהיו יהודים חרדים גם בחו"ל מיוסדים בהוראותיהם על אדני פז. ואסור לנו להיות כגרים נספחים ולגרום לאבותינו פסול חס ושלוש..." (ראה בשו"ת "דברי חכמים" לרשי"ה עמ' ע"ג ואילך).

ואכן, בסופו של דבר הוסכם כי במשחטות הציבוריות ינהגו התימנים כמו כולם אך בשחיטות פרטיות יוכלו לנהוג כמנהגיהם מקדמת דנא ואין פוצה פה ומצפצף.

עוד נכוננו למארי שלום ויכוחים ודיונים על הרבה מן ההלכות והמנהגים שנהגו בתימן. כמו למשל על יבוא דגי 'וּזֶף' או 'סמנה', שמנת של נכרי שבתימן נהגו לאכלם והרבנות לא רצתה לתת ליחיאל חבשוש רשיון יבוא ועוד כהנה וכהנה. הלא המה כתובים בספר השו"ת שלו "דברי חכמים".

בעיני גדולי הרבנים היה הוא תמיד הסמכות בכל הנוגע ליהודי תימן ואף בעניינים אחרים. הגרא"י אונטרמן והגר"י נסים הרבו להתחשב בדעתו. הרב אונטרמן בפרט, מרבה היה לשתף רבנים נוספים בהחלטותיו כאשר נגע הדבר לעניינים ציבוריים כבדי משקל ותמיד זימן לאסיפות שבביתו את רבי שלום שישב לצדו. הצעותיו של מארי שלום נשאו תמיד אופי של רוגע ונינוחות, יישוב הדעת ואי-התלהמות, מה שמנע לא אחת חיכוכים מיותרים.

מושיב יחידים ביתה

חלפו להם ימים כעשרים שנה מאז זכה מארי שלום לעלות ארצה ואגרת דחופה התקבלה בביתו. חותנו, מארי אברהם הכהן, בנו של הדיין מארי אהרן הכהן, תיאר בפניו במכתבו את רוע מצבם של יהודי תימן עקב מגפות ורעב שפקדום ובקשו כי יפנה אל האימאם יחיא, ידיד אביו מארי יחיא יצחק ז"ע, כי יתיר את יציאתם מתימן של החפצים בכך. מארי שלום נענה כמובן לקריאתו. הוא הפנה מכתב נרגש בשפה הערבית אל האימאם. המצב הקשה בארצו מחד וזכות אבות שהיתה לו למארי שלום אצלו מאידך, הביאוהו לאימאם לחרוג ממנהגו ולאפשר לכל מאן דבעי לעזוב את ארצו. כמה אלפי יהודים עזבו אז את תימן בין תש"ג לתש"ה, בעירום ובחוסר כל ועלו ארצה. עליהם נמנו גם מארי אברהם הכהן זצ"ל בעצמו שהתחייב לא הרחק מחתנו בכרם התימנים, מארי חיים חובארה זצ"ל שהיה מחותנו לימים של מארי שלום ועוד.

על כנפי נשרים

בינתיים לא הוטב מצבם של הנותרים בארץ הדרום ואדרבה, הוא הלך והורע. בחצר המלך ידיד היהודים התחוללה הפיכה. האימאם הישיש נרצח וזמן מה חלף עד שעלה בידי יורשו האימאם אחמד לשוב ולתפוש את השלטון ולהשיב את הסדר על כנו. תקופה זו לוותה בהרבה פרעות ועלילות דם על היהודים.

אדהכי והכי עזבו הבריטים את ארץ ישראל ומלחמת השחרור פרצה בארץ במלוא עוזה. תוך כדי המלחמה באו ראשי עדת תימן בארץ בדברים עם ראש הג'וינט בארה"ב ועם הממשלה החדשה בישראל באשר להעלאתם הדחופה של בני הקהילה מתימן ארצה כאשר הכל נעשה בחשאיות ובסודיות. רבי שלום, כדבָּרָה של העדה כולה, נבחר לכתוב כעת אגרת אל האימאם החדש, אחמד אבן יחיא, שיתיר את עלייתם של כל יהודי תימן ארצה. שוב שיגר הרב מכתב נרגש בערבית אל המלך ובו פרט על נימי אמונתו המוסלמית: גם היהודים וגם המוסלמים בני אברהם אבינו הם, כתב לו, והם גם המאמינים בא-ל אחד. ומה שקורה כעת, כאשר הוקמה מדינה שניצחה את כל הקמים עליה לבלעה וכאשר יהודים מכל העולם צובאים על שעריה ודאי רצון הבורא הוא המלוה את עם ישראל בנסים. מכיון שכך, הרי שעליו, האימאם, כמוסלמי אדוק, לתת את חלקו הוא בקיום רצון ה'! (לך וספר לערבים של היום...) האימאם השתכנע ומיד הוציא צו המאפשר לכל יהודי ויהודי לעזוב את תימן.

או אז פנה מארי שלום על ידי שליחים מיוחדים באגרת קודש דחופה אל היהודים הפזורים באלף הקהילות שבכל קצווי תימן, באגרתו קרא הרב להתארגן במהירות לקראת עליה ארצה תוך שהוא מזכיר להם לא לשכוח להביא אתם את כל אוצרות הרוח שלהם, ספרים, ספרי תורה וכתבי ידות.

וכך נולדה עליית "מרבד הקסמים" המופלאה בתש"ט-י, בה עשו המוני יהודי תימן את דרכם לעדן מתוך מסירות נפש עצומה (רבים מהם נפטרו בדרך!) ומשם, "על כנפי נשרים" אל ארץ הקודש.

בני תימן לגוניהם אף הם השיבו לו באהבה רבה. תמיד המה ביתו מאנשים שבאו מכל תפוצות העדה התימנית בארץ ורצו לחסות בצלו. היו מבקרים בביתו ובית מדרשו ולא אחת שוהים בהם שעות מרובות של התבשמות רוחנית וקורת רוח. ללא אומר ודברים ועדיין ללא מינוי רשמי, הפך מארי סאלם יצחק למורה דרכה של העדה התימנית כולה, ממשיך נאמן לדרכו של אביו מארי יחיא עליו השלום.

התודה והברכה להג"ר אבירן יצחק הלוי שליט"א דיין בת"א, ולרבי אברהם יהונתן אלנדאף שליט"א ומכון "כנפי יונה
עוד על מארי שלום ופעליו – בעזרת הבורא בכתבה הבאה שתסיים לבינתיים את סדרת
"חדרי תימן"

מכון "תל אביב של מעלה"
ת.ד. 455 ב"ב
פקס: 03/6180387
דוא"ל: babad10@kavnaki.net